

CÂTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA O INSCRIȚIE FUNERARĂ DESCOPERITĂ LA CRĂCIUNELUL DE SUS (JUD. ALBA)

Alexandru Gh. Sonoc

Cuvinte cheie: *inscripție funerară, Crăciunelul de Sus, Apulum, Napoca, teritoriu urban*
Schlagwörter: *Grabinschrift, Crăciunelul de Sus, Apulum, Napoca, Stadteritorium*

Cu prilejul amenajării lapidariului roman al Muzeului de Istorie din cadrul Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, situat în subsolul Casei Altemberger (una dintre clădirile care, de-a lungul vremii, au adăpostit primăria orașului), am avut prilejul de a studia un fragment de monument funerar roman provincial (nr. inv. A 3425 = 7198), descoperit la Crăciunelul de Sus/Felsőkarácsonfalva (com. Cetatea de Baltă/Küküllővár/Kokelburg, jud. Alba), fapt care ne determină să aducem o necesară corectură celor mai recente lecturi¹ ale inscripției acestui monument (pl. 4–5), comentat, de altfel, destul de mult, din a doua jumătate a sec. XIX și până în prezent. După informațiile referitoare la CIL, III, 963, monumentul ar fi fost descoperit în luna iulie 1857, la arat, de către țăranul Nic. Geban (*scilicet* Nicolae Gheban)², iar apoi ar fi fost adusă de către preotul evanghelic în grădina casei parohiale din Târnava (fostă Proștea Mare)³. În colecția muzeului, piesa a intrat încă înainte de anul 1865, pe când custode era L. Reissenberger, care nu a mai înscris-o în protocolul de achiziții. De altfel, în acest an, ea este deja menționată ca aflându-se în colecția muzeului⁴.

Monumentul, din care lipsesc marginile laterală și cea inferioară, este lucrat din calcar alb, de granulație mare, cu patină cenușie⁵, are suprafața bine șlefuită și dimensiunile maxime de 85 × 57 × 28 cm; marginea superioară prezintă o profilatură cu trei praguri, corectă, simetrică. Literele inscripției sunt înalte de 8 cm în r. 1, de 7 cm în r. 2, iar restul de 6 cm. Ligaturile care se întâlnesc sunt: V+R (r. 2); V+L+P (r. 3). În prezent, în amintitul lapidariu roman, această inscripție este expusă în sala monumentelor funerare. După părerea noastră, în antichitate ea fusese fixată în zidul unei incinte funerare (*loculus*) sau al unei alte construcții funerare.

Prima publicare a inscripției se datorează preotului evanghelic J. M. Ackner, căruia i-a fost prezentată, alături de alte monumente, descoperite în împrejurimile satului Târnava, de către parohul local, Samuel Mökesch, cu prilejul unei călătorii întreprinse la Reghin în perioada 14–28 septembrie 1857, spre a lua parte la adunarea generală a Asociației pentru Studii Transilvane (*Verein für Siebenbürgische Landeskunde*)⁶. Iată această primă lectură:

¹ ARDEVAN 2000, 109–113, fig. 1–2; ILD, nr. 421.

² CIL, III, 963 = 7726.

³ CIL, III, 963; GOOSS 1876–1877, 283; IDR, III/4, 84. Este vorba de preotul evanghelic Samuel Mökesch, conservatorul local al Comisiei Centrale Cezaro-Crăiești pentru Cercetarea și Conservarea Monumentelor (*K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Denkmale*), în grădina căruia existența monumentului este pentru prima oară menționată chiar de la prima sa publicare, de către J. M. Ackner (ACKNER 1857).

⁴ ACKNER, MÜLLER 1865, 171.

⁵ După J. M. Ackner și Fr. Müller, ar fi vorba de marmură albă (ACKNER, MÜLLER 1865, 171).

⁶ ACKNER 1857.

D M
VLP · SAB · COL · AVR · N ·
VIX · AN · L VLP · SABIN ·
ARVSP MAXIMVS
NVS P

În 1865, J. M. Ackner și Fr. Müller observă însă existența literei D în r. 2, imediat după abrevierea *cognomen*-ului defunctului, pe care în 1857 J. M. Ackner nu o observase sau, mai probabil, a omis-o când, în cursul călătoriei sale, a copiat textul inscripției văzute în curtea casei parohiale de la Târnava. Autorii citați, care se străduiesc să redea destul de fidel nu numai fragmentele păstrate ale unor litere fracturate, ci și câteva ligaturi, precum V+R (r. 2), A+V+R (r. 4), dar mai mult intuiesc existența ligaturii V+L+P în r. 4, remarcă faptul că r. 2 începea cu litera M, în prezent deteriorată și, tot în r. 2, după litera N, existența părții superioare a literei A, fără a propune nici o întregire a cuvântului respectiv⁷. Prima întregire a textului inscripției, datorată lor⁸, este:

Diis Manibus. Marcus Ulpius Sabinus, decurio collegii aurariorum n- vixit annis L, Ulpius Sabinus – aurar – Ulpius Maximus – anus posuerunt.

Ulterior, Th. Mommsen⁹ propune următoarea lectură:

D M
· VLP · SAB · D · COL · AVR · NA
VIX AN L · VLP · SABIN
A R · VLP MAXIMVS · A
ANVS PA(tri).

Autorul citat, despre care nu putem preciza sigur dacă a văzut sau nu inscripția în cursul călătoriei sale de documentare în Transilvania, remarcă ligatura V+R din r. 2 și ligatura V+L+P din r. 4, dar nu menține opinia exprimată pentru prima oară de către J. M. Ackner și Fr. Müller, că *praenomen*-ul defunctului ar fi fost M(arcus). Pentru prima oară, este propusă următoarea întregire a demnității deținute de către defunct, menționată în r. 2:

Ulp(ius) Sab(inus) d(ecurio) col(oniae) Aur(eliae) Na[pocae].

Această opinie și-o însușește în 1877 și C. Gooss, care se referă însă, în mod eronat, la r. 1, în care amintește, de asemenea eronat, ligatura A+V, dar întregeste incorect *cognomen*-ul SAB(inus) drept SAB(inius), făcând din el, fără nici un motiv, un al doilea *gentilicium*, cu rol de *cognomen*:

*VLP(ius) SAB(inius) D(ecurio) COL(oniae) AVR(eliae) NA(pocae)*¹⁰.

În vechiul registru de inventar al Muzeului Brukenthal (*pl. 1–2*), în care aceste consemnări au fost făcute la o dată ulterioară publicării articolului lui C. Gooss, se afirmă că din litera M de la începutul r. 2 s-ar mai fi păstrat hasta din dreapta, paralelă cu prima a literei următoare (adică \ V) și se arată aceeași relație există și în r. 4 între litera M păstrată și ligatura V+P, în vreme ce la următorul M, hasta sa din dreapta aproape converge în partea superioară cu aceea a lui V. Prin urmare, numele defunctului ar fi M. Ulpius Sabinus. În desenul făcut la scara 1:10

⁷ ACKNER, MÜLLER 1865, 172.

⁸ ACKNER, MÜLLER 1865, 172.

⁹ CIL, III, 963.

¹⁰ GOOSS 1877, 120.

care însoțește aici informațiile preluate de la J. M. Ackner și Fr. Müller, la sfârșitul r. 2 se distinge clar, după litera N, partea superioară a literei A, iar r. 4 ar începe cu ligatura A+V+R. Oricum, inscripția este incorect întregită, potrivit unei variante a lecturii propuse de către autorii citați¹¹, după cum urmează:

D(iis) M(anibus)
M(arcus) Ulp(ius) Sab(inus) d(ecurio) Col(legii) aur(ariarum) N...
vix(it) an(nis) L Ulp(ius) Sabin(us)
... aur(ar) U(l)p(ius) Maximus ... anus p(osuit).

Potrivit IDR, III/4, 96 însă, la începutul r. 2 s-ar observa mai curând urmele literei C decât ale literei M și, în consecință, aici se propune următoarea lectură, cu întregiri parțiale și nesigure în r. 3–4:

D(is) M(anibus)
*?C(aius) Ulp(ius) Sab(inus) D(ecurio) Col(oniae) Aur(eliae) Na[p(o-
vix(it) an(nos) L Vlp (i-) Sabi(na?) v[ixit] an...?)*
... M]ar(cus) ? Ulp(ius) Maximus a...?
... ANVS PA[tri] ...?

La o observare atentă a extremității din stânga a r. 2 al inscripției, se constată însă nu numai că nu există litera C din *praenomen*-ul defunctului, ci chiar, la o comparare cu desenul care însoțește această lectură, rezultă chiar că acesta a fost falsificat, tocmai pentru a susține modificarea propusă în această culegere de inscripții. De altfel, chiar R. Ardevan (pl. 3/2), care a propus o altă lectură pentru sfârșitul r. 2, admite că resturile de literă care au fost atribuite literei C ar putea fi întâmplătoare, la fel ca și punctul presupus înaintea primului V din acest rând¹², nu acceptă, în final, faptul că inițiala *praenomen*-ului defunctului ar putea fi C și, prin urmare, că acest *praenomen* ar putea fi Caius¹³. Același autor constată, de altfel, că întregirea propusă pentru IDR, III/4, 96 (pl. 3/1), considerată ca general acceptată¹⁴, prezintă unele lacune și elemente neobișnuite¹⁵, precum întregirile SABI(na) în r. 4 sau [M]AR(cus) în r. 4¹⁶, care, într-adevăr, sunt extrem de dubioase.

R. Ardevan, care urmează concluzia corectă rezultată din lectura propusă de IDR, III/4, 96, subliniază faptul că elementul cel mai impresionant al lecturii amintite anterior ar fi menționarea unui aristocrat din Napoca departe de orașul său și de teritoriul acestuia¹⁷, a încercat însă să amendeze lectura anterioară, după părerea noastră mai curând pentru că o astfel de situație, care nu putea fi exploatată în maniera tradițională de folosire a izvoarelor epigrafice pentru reconstituirea evoluției teritoriului orașelor din provinciile dacice, părea prea puțin probabilă. Autorul citat, care nu amintește deloc ligatura A+R, a cărei existență o acceptă tacit, susține însă că la sfârșitul r. 2 s-ar observa clar o literă în formă de N, după care ar urma partea deteriorată și admite că, deși prima hastă est destul de oblică, ar putea fi vorba, totuși, de un N, pentru că în același text mai există reprezentări asemănătoare, în r. 5 (...ANVS)¹⁸, dar și de o ligatură (A+V),

¹¹ ACKNER, MÜLLER 1865, 171sq., nr. 827.

¹² ARDEVAN 2000, 110sq.

¹³ ARDEVAN 2000, 112, fig. 2.

¹⁴ ARDEVAN 2000, 109.

¹⁵ ARDEVAN 2000, 110.

¹⁶ ARDEVAN 2000, 127, n. 3.

¹⁷ ARDEVAN 2000, 110.

¹⁸ ARDEVAN 2000, 127, n. 5.

în care a fost omisă bara lui A¹⁹, la fel ca în r. 3 la AN(nos)²⁰ și că pe partea deteriorată a inscripției ar mai urma ligatura V+P, ba chiar că, datorită lipsei barei lui L²¹, la fel ca în r. 4 (VLP)²², ar fi vorba de o ligatură mai complexă (V+P+L), încât la acest capăt al rândului inscripției s-ar fi găsit, inițial, ligatura A+V+P+L, ceea ce ar permite întregirea Apul(ensis)²³. Având în vedere constatarea menționată că SABI este o abreviere nereușită pentru numele dedicantei, se observă just că la sfârșitul r. 3 ar fi vorba de litera N, incorect dăltuită ca IV, fenomen întâlnit, uneori, în epigrafia provincială, ultimul cuvânt este întregit, astfel, SABIN[A]²⁴. Cercetătorul a remarcat corect și că în r. 4 ar trebui să urmeze numele celorlalți membri ai familiei sau dedicanți ai inscripției funerare, că ultima literă vizibilă din r. 4 nu poate fi un A, ci un M și, din lipsă de spațiu suficient pentru scrierea integrală a unui nume roman la sfârșitul r. 4 și la începutul r. 5 și prin analogie cu *cognomen*-ul Maximus din r. 4, întregește în continuare M[A]/[XIMI]ANVS, ceea ce și este posibil din punct de vedere grafic, încât la sfârșitul r. 5 rămâne încă suficient loc pentru a întregi PA[TRI POS(uerunt)] sau PA[TRI FEC(erunt)]. În consecință, R. Ardevan, care subliniase încă de la început că o nouă ridicare a textului este necesară, dar că nu a avut la dispoziție decât fotografia și desenul din IDR, III/4²⁵, ceea ce înseamnă că, de fapt, nici nu a văzut inscripția pe care o discută, a propus o altă lectură a acesteia:

D(is) M(anibus). / Ulp(io) Sab(ino) d(ecurioni) col(oniae) Aur(eliae) Apu[l(ensis)] / vix(it) an(nis) L, Ulp(ia) Sabin[a / m]ar(ito), Ulp(ii) Maximus M[alximi]anus pa[tri pos(uerunt)].

Din cauza pretensei ligaturi A+V+P+L de la sfârșitul r. 2, care, însă, nu există, pentru că acolo se distinge clar litera N (este drept, cu prima hastă puțin oblică), urmată de vârful literei A, ceea ce îndreptățește întregirea NA[P(ocensis)], nici desenul publicat de către R. Ardevan nu corespunde însă realității, ci mai curând sprijină o lectură propusă în conformitate cu unele ipoteze cu privire la teritoriul orașului Colonia Aurelia Apulensis, cel puțin pentru perioada de la Commodus la Septimius Severus²⁶. Lectura *d(ecurioni) col(oniae) Aur(eliae) Apu[l(ensis)]*, este, prin urmare, falsă.

Cea mai recentă referire la această inscripție din literatura de specialitate, datorată lui C. C. Petolescu, acceptă însă această revizuire eronată, prin afirmația: „*Defunctul fusese decurion al coloniei Aurelia Apulensis, nu al Napocci*”²⁷.

Lectura pe care o propunem noi este:

*D(is) M(anibus)
M(arcus) ULP(ius) SAB(inus) DEC(urio) COL(oniae) AVR(eliae) NA[P(ocensis)]
VIX(it) AN(nos) L ULP(ia) SABIN[A]
[M]AR(ito) ULP(ii) MAXIMVS M[A]
[XIMI]ANVS PA[TRI POS(uerunt)]*

Traducere: Zeilor Mani! M(arcus) Ulp(ius) Sabinus, decurion al coloniei Aurelia Napoca, a trăit 50 de ani. Ulpia Sabina, soțului și Ulp(ius) Maximus (și) Maximianus tatălui au pus (monumentul).

¹⁹ ARDEVAN 2000, 111.

²⁰ ARDEVAN 2000, 127, n. 2.

²¹ ARDEVAN 2000, 111.

²² ARDEVAN 2000, 127, n. 7. În realitate, această bară există, dar este mai scurtă și dispusă puțin oblic.

²³ ARDEVAN 2000, 111.

²⁴ ARDEVAN 2000, 111.

²⁵ ARDEVAN 2000, 110.

²⁶ ARDEVAN 2000, 111 și 113.

²⁷ ILD, 421.

Data fiind referirea la *colonia* Napoca, această inscripție ar trebui datată începând cu sfârșitul sec. II, dar ținând seama de calitatea materialului, caracterul îngrijit al scrierii și forma literelor, nu mai târziu de perioada Severilor.

În aparență, numele defunctului, considerat un proprietar funciar din Napoca retras aici²⁸, pare pur italic. În realitate, ținând seama de vârsta acestuia și de datarea târzie a monumentului, nu mai devreme de epoca în care Napoca a obținut statutul de *colonia* (la o dată care nu poate fi precizată, poate în vremea domniei lui Marcus Aurelius)²⁹, rezultă că M. Ulpius Sabinus este descendentul unui pelerin, poate un veteran al unei unități auxiliare, care a dobândit cetățenia romană de la împăratul M. Ulpius Traianus, situație în care strămoșul acestui decurion ar fi preluat, desigur, *praenomen*-ul și *nomen gentile* al împăratului respectiv. R. Ardevan, care crede că numele decurionului ar fi C. Ulpius Sabinus, a propus datarea acestei inscripții în perioada 180–197³⁰. Cei doi soți menționați de inscripție, Ulpius Sabinus și Ulpia Sabina, au gentilicii asemănătoare, ceea ce, așa cum remarcase R. Ardevan, reprezintă o situație frecventă în provinciile de graniță, fără a fi, în mod necesar, un indiciu al unei origini umile³¹, respectiv a faptului că ambii soți ar fi liberti ai aceluiași stăpân (ipoteză împotriva căreia pledează chiar calitatea de *decurio coloniae* a lui M. Ulpius Sabinus) sau că soția ar fi o libertă a soțului ei (ceea ce însă nu reiese deloc din textul inscripției, dar ar putea fi, totuși, presupus, datorită identității *cognomen*-ului, care nu este unul dintre cele mai frecvente în regiune). În lapidariul roman al Muzeului Național Brukenthal din Sibiu mai există și alte monumente în ale căror inscripții apar nume (toate masculine, însă) care sugerează o aparentă origine italică a unor defuncți de origine pelerină mai mult sau mai puțin îndepărtată, uneori încă puternic atașați de mediul etnocultural din care provin. Astfel, dedicantul unui altar mithraic (nr. inv. A 3416 = 7189), descoperit în 1868 la Apulum (Alba Iulia, jud. Alba), în cartierul Partoș³², se numește Lucanus. Stela funerară (nr. inv. A 3432 = 7205), descoperită la Șeica Mică/Kisselyk/Kleinschelken (jud. Sibiu) și datată în sec. II³³ îl menționează pe Claudius Latinus, soțul defunctei Cotu, fiica lui Successus, o *cives (sic!) Norica*, care este reprezentat îmbrăcat cu o mantie cu colțurile aduse peste umeri în față, specifică spațiului norico-panonic. Inscripția unui altar votiv de la Apulum (nr. inv. A 3393 = 7166)³⁴, dedicat lui Iupiter Optimus Maximus, îl amintește pe Marcus Romanus Encolpus³⁵, probabil, după structura numelui său (*praenomen*, *pseudogentilicium* și *cognomen*) un pelerin de origine greco-orientală sau chiar un libert de această origine al unui pelerin. În cazul acestui ultim individ, *cognomen*-ul Encolpus, care amintește de numele unui personaj din lucrarea *Satyricon*, are, din punct de vedere etimologic, chiar unele conotații erotice (de la *en* + *kolpos*, adică, în limba greacă, „în” + „sân”, deci „cel ținut în sân”, cu sensul de „drăguțul”)³⁶, fapt care ar putea să nu fie întâmplător, dacă ne gândim la aventurile tânărului cu acest nume din amintitul roman al lui Petronius și la iubirea sa pentru adolescentul Giton, al cărui nume are și el un astfel de înțeles în limba greacă (*geiton*, adică „vecinul”, de fapt, „amantul”)³⁷. Acest fenomen, al adoptării unei onomastici care afirmă

²⁸ TUDOR 1968, 174.

²⁹ ARDEVAN 1998, 65. Orașele Daciei romane au primit *ius Italicum*, după R. Ardevan, abia de la împăratul Septimius Severus, în general pentru a compensa restrângerea avantajelor inițiale ale orașelor mai vechi prin pierderile teritoriale produse acestora de-a lungul vremii prin înființarea de noi orașe (ARDEVAN 1998, 119).

³⁰ ARDEVAN 1998, 558, tab. XXIII, nr. 12.

³¹ ARDEVAN 2000, 113.

³² MÜLLER, MÜLLER 1881, 315; STUDNICZKA 1884, 49, nr. 9; CIL, III, 7779; VERMASEREN 1960, 279, nr. 1941; IDR, III/5, nr. 268.

³³ IDR, III/4, nr. 91; cf. CIL, III, 966; FLORESCU 1926–1927, 89sq., fig. 22; ŢEPOSU-MARINESCU 1982, 117, S 62, pl. IV.

³⁴ Monumentul a fost donat Muzeului Brukenthal în anul 1836.

³⁵ CIL, III, 1613; IDR, III/5, nr. 162.

³⁶ CIZEK 1967, XXXIVsq.

³⁷ CIZEK 1967, XXXV, n. 1.

ostentativ originea italică a unor peregrini sau a unor indivizi ai căror ascendenți au obținut relativ recent cetățenia romană și care ei înșiși sunt uneori încă puternic atașați de tradițiile unor medii etnoculturale neromane din provincii, credem că poate fi considerat, în sec. II–III, drept o expresie a dorinței de integrare a unor elemente înstărite din mediul rural sau, mai probabil, poate, ca o atitudine dacă nu civică, atunci cel puțin loialistă din partea acestora față de statul roman și autoritățile sale.

Potrivit consemnărilor din vechiul registru de inventar al muzeului, inscripția – foarte probabil, fixată inițial în zidul unei incinte funerare (*loculus*) sau a unei alte construcții funerare, poate chiar un mausoleu³⁸ – a fost găsită, în 1857, pe Dealul Furcilor/Galgenberg, situat între cele două Târnave. Aceste date (mai puțin cele cu privire la anul descoperirii și la denumirea locului în care a fost găsit acest monument), menționate pentru prima oară de J. M. Ackner (care precizează, de asemenea, că locul respectiv se află la 1 ¼ mile nord de sat)³⁹, nu au fost contestate de nici unul dintre autorii care, până în prezent, s-au referit la această piesă. Locul descoperirii, menționat în 1968 de către D. Tudor sub denumirea eronată de Dealul Turcilor⁴⁰, cunoscut, în realitate, drept Coasta Furcilor, era numit însă Zăpodie în a doua jumătate a sec. XX⁴¹. De altfel, s-a și afirmat că este posibil ca epitaful să fi fost găsit în poziție secundară⁴². Într-adevăr, în vechiul registru de inventar este menționat faptul că preotul evanghelic Samuel Mökesh, care a constatat existența acestei inscripții în gospodăria descoperitorului ei și a intermediat procurarea ei de către Muzeul Brukenthal, nu a reușit să descopere părțile lipsă ale monumentului, ceea ce, dacă se referă, într-adevăr, la o săpătură de salvare executată pe locul descoperirii acestuia, ar putea pleda destul de convingător în favoarea ipotezei că inscripția romană se afla aici în poziție secundară, chiar dacă ea nu a fost adusă în acest loc de pe teritoriul unei alte localități, ci doar din altă parte a hotarului satului sau, în orice caz, din împrejurimi, cum crede R. Ardevan⁴³, poate pentru a sluji drept reper mai greu de falsificat, îndepărtat sau distrus al limitei unei proprietăți. O astfel de utilizare a monumentului, care, poate printr-o altă folosire a terenului respectiv, pare a fi devenit, cândva, inutilă, iar monumentul a ajuns să fie acoperit de pământ, ar putea explica descoperirea sa cu prilejul aratului, deci la o adâncime relativ mică, într-o perioadă când arăturile încă nu erau atât de profunde ca în a doua jumătate a sec. XX, după colectivizarea și mecanizarea agriculturii.

Vechiul registru de inventar al Muzeului Brukenthal menționează expres preluarea informațiilor mai vechi de la C. Gooss, deși ele se regăsesc și în lucrări evident anterioare publicării repertoriului său arheologic, în anii 1876–1877⁴⁴. În prezent, se mai cunoaște și că din locuri neprecizate de pe teritoriul satului provin o monedă imperială din bronz din secolul II și o fibulă romană din bronz⁴⁵; după informațiile cel puțin în parte eronate consemnate de către

³⁸ IDR, III/4, 84; ARDEVAN 2000, 112.

³⁹ ACKNER 1857.

⁴⁰ TUDOR 1968, 173.

⁴¹ IDR, III/4, 84. Regionalismul de origine slavă *zăpodie* are sensul de: 1. loc șes pe o înălțime; platou; 2. vale largă, adăpostită de înălțimi; șes puțin scufundat față de regiunea înconjurătoare (DLRM, p. 950, s.v. *zăpodie*). În mod evident, la Crăciunelul de Sus toponimul *Zăpodie* sau *Dealul (Coasta) Furcilor/Galgenberg* se referă la un platou aflat pe o înălțime.

⁴² IDR, III/4, 85; POPA 2002, 67.

⁴³ ARDEVAN 2000, 110.

⁴⁴ GOOSS 1876–1877, 283.

⁴⁵ RepArAb, 85, nr. 55.2; cf. POPA 2002, 67, nr. 197. D. Tudor afirmă că și celelalte materiale arheologice romane provinciale descoperite la Crăciunelul de Sus (ceramică, fibule și monede romane ar proveni tot din locul în care a fost descoperită și inscripția, pe care, așa cum arătat, îl numește în mod eronat *Dealul Turcilor* (TUDOR 1968, p. 173); I. Marțian, de la care provin informațiile cu privire la descoperirile arheologice de aici, nu precizează însă de unde anume provin ele și nici nu menționează inscripția funerară și locul ei de descoperire (MARȚIAN 1920, 15, nr. 201).

I. Marțian, ar fi vorba însă de o fibulă din argint și de o medalie romană din bronz⁴⁶. Datorită urmelor romane provinciale de aici apreciate ca fiind relativ sărace⁴⁷, D. Popa considera că existența unei așezări rurale este incertă⁴⁸, spre deosebire de D. Tudor, care fusese de părere că aici ar fi existat o așezare rurală romană importantă⁴⁹.

În stadiul actual al cercetărilor, caracterizat prin lipsa cercetărilor arheologice sistematice care să lămurească dacă la Crăciunelul de Sus a existat sau nu un *vicus*, am putea presupune doar că aici ar fi putut exista o *villa rustica*, al cărei proprietar era Ulpius Sabinus, *d(ecurio) col(oniae) Aur(eliae) Na[p(ocae)]* și că, prin urmare, inscripția ar putea proveni din mica necropolă existentă pe lângă aceasta. Atât calitatea de *decurio coloniae* a lui Ulpius Sabinus, cât și faptul că inscripția pare a fi fost fixată în zidul unei incinte funerare (*loculus*) sau al unei alte construcții funerare arată că familia sa dispunea de prestigiul și averea necesară accederii în *ordo decurionum* al unei colonii, ceea ce și explică dorința sa de a-și face cunoscut și posterității statutul. Dată fiind distanța relativ mare dintre Napoca și locul de descoperire al inscripției funerare, s-ar putea presupune că *villa rustica* pe care Ulpius Sabinus o deținea la Crăciunelul de Sus ar fi putut aparține, inițial, unuia dintre strămoșii săi, poate un veteran cu *missio agraria*, de la care ea s-a transmis prin moștenire acestui descendent stabilit ulterior pe teritoriul orașului Napoca, unde a dobândit și alte proprietăți imobiliare și a intrat în *ordo decurionum*.

Chiar dacă inscripțiile care se referă la proprietăți imobiliare ale unor aristocrați sau chiar la existența unor interese de afaceri ale unor notabili din orașele Daciei la distanță relativ mare față de acestea nu sunt prea numeroase, iar astfel de monumente sunt uneori, potrivit unei tradiții istoriografice mai vechi, destul de neconvingător invocate ca argumente pentru reconstituirea organizării administrativ-teritoriale a provinciilor dacice sau a evoluției teritoriului orașelor de aici, considerăm că prezența la Crăciunelul de Sus a unui decurion al coloniei Napoca nu trebuie deloc considerată ca surprinzătoare și, cu atât mai mult, ca imposibilă; dimpotrivă, ea trebuie luată în considerare ca atare, ca o expresie a variatelor relații sociale și economice ale elitelor provinciale din Dacia, avându-se în vedere faptul că astfel de monumente nu au decât o valoare limitată pentru compensarea penuriei de informații cu privire la organizarea administrativ-teritorială a Daciei de-a lungul stăpânirii romane.

Alexandru Sonoc
Muzeul Național Brukenthal
Sibiu, RO
sandysonoc@yahoo.com

⁴⁶ MARȚIAN 1920, 15, nr. 201.

⁴⁷ TUDOR 1968, p. 173; POPA 2002, 67.

⁴⁸ POPA 2002, 67, nr. 197.

⁴⁹ TUDOR 1968, 173.

ABREVIERI ȘI BIBLIOGRAFIE

ACKNER 1857

M. J. ACKNER, Ausflüge bei Gelegenheit der Fahrt nach Sächsisch-Reen zur Generalversammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde vom 14. bis 28. August 1857 (Schluß), *TranssilvBB*, 48, 1857, 189.

ACKNER, MÜLLER 1865

M. J. ACKNER, F. MÜLLER, Die römischen Inschriften in Dacien (Wien 1865).

ARDEVAN 1998

R. ARDEVAN, *Viața municipală în Dacia romană* (Timișoara 1998).

ARDEVAN 2000

R. ARDEVAN, MUNICIPALIA DACICA. Drei epigraphische Bemerkungen. In: György Németh, Péter Forisek (ed.), *Epigraphica I. Studies on Epigraphy* (Debrecen 2000), 109–130.

CIZEK 1967

E. CIZEK, Prefață. In: Seneca, Petroniu, *Apokolokyntosis. Satyricon* (traducere, prefață și note de Eugen Cizek) (București 1967),

GOOSS 1876–1877

C. GOOSS, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens. Im Auftrage des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, *AVSL, N.F.*, 13/2, 1876–1877, 203–338.

GOOSS 1877

C. GOOSS, *Zu Corpus Inscriptionum Latinarum III*, *AEM*, 1, 1877, 30–35 și 113–125.

FLORESCU 1926–1927

G. FLORESCU, I monumenti funerari romani della "Dacia Superior", *Ephemeris Dacoromana*, 4, 1926–1927, [1930], 72–148.

MARȚIAN 1920

I. MARȚIAN, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal* (Bistrița 1920).

MÜLLER, MÜLLER 1881

F. MÜLLER, H. MÜLLER, Archäologische Streifzüge, *AVSL, N.F.*, 16/2, 1881, 278–320.

POPA 2002

D. POPA, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică* (București 2002).

STUDNICZKA 1884

F. STUDNICZKA, Mithraeen und andere Denkmäler aus Dacien (Fortsetzung), *AEM*, 8, 1884, 34–51.

TUDOR 1968

D. TUDOR, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană* (București 1968).

ȚEPOSU-MARINESCU 1982

L. ȚEPOSU-MARINESCU, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis* (Oxford 1982).

VERMASEREN 1960

M. J. VERMASEREN, *Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*, vol. II (Haga 1960).

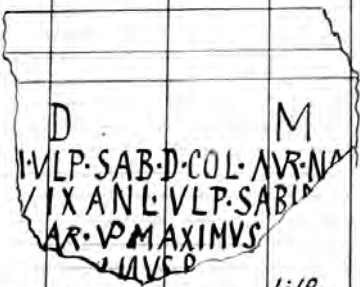
**EINIGE BETRACHTUNGEN BEZÜGLICH EINER BEI CRĂCIUNELUL DE SUS (KR. ALBA)
ENTDECKTEN GRABINSCHRIFT**
Zusammenfassung

M. Ulpius Sabinus, der durch eine in der Zeitspanne von 180–197 datierten Grabinschrift erwähnt wird, deren Lesungen mit diesem Anlaß kritisiert und korrigiert werden, scheint der Nachkomme eines Peregrinen zu sein, vielleicht eines Veteranen einer Hilfseinheit, der die römische Staatsbürgerschaft vom Kaiser M. Ulpius Traianus erworben haben soll. Die Tatsache, daß die beiden durch diese Inschrift belegten Gatten ähnliche *gentilia* haben stellt in den Grenzprovinzen eine häufige Lage dar, ohne daß, notwendigerweise, dieses ein Merkmal einer bescheidenen Herkunft sein soll, beziehungsweise daß die beiden Gatten Freigelassenen desselben Herren seien (eine Annahme gegen der gerade die Würde eines *decurio coloniae*, die M. Ulpius Sabinus innehat spricht) oder daß die Gattin die Freigelassene ihres Gatten sei (was aber keinesfalls eindeutig aus dem Text der Inschrift zu schließen ist, aber trotzdem, wegen der Identität der *cognomina*, die jedenfalls nicht die häufigsten in diesem Gebiet sind, vermutet werden kann). Unserer Meinung nach, das Phänomen der Annahme von die italische Herkunft einiger Peregrinen oder einigen Individuen, deren Vorkommen recht jüngst die römische Staatsbürgerschaft angenommen haben herausfordernden Namen und die selbst manchmal noch stark an den Traditionen nicht-römischen Provinzialmilieus hängen, kann im 2.–3. Jh. für einen Ausdruck der Integrationswille wohlhabender Elemente aus dem ländlichem Milieu gehalten werden oder, wahrscheinlicher, mag eine wenn nicht bürgerliche, wenigstens treuen Haltung gegenüber dem römischen Staat und seinen Behörden darstellen.

Die Inschrift – die höchstwahrscheinlich ursprünglich in der Mauer einer Grabumfriedung (*loculus*) oder eines anderen Grabbaus, vielleicht selbst eines Mausoleums eingelassen war – wurde (wahrscheinlich in Sekundärlage) in 1857, bei *Dealul Furcilor/Galgenberg* oder *Coasta Furcilor*, ein zur Zeit *Zăpodie* genannter Ort entdeckt, der zwischen den beiden Kokeln, nördlich vom Dorfe Crăciunelul de Sus/Felsőkarácsonfalva (Gem. Cetatea de Baltă/Küküllővár/Kokelburg, Kr. Alba) liegt. Es ist möglich, daß sie irgendwann als einen schwieriger zu fälschen, zu entfernen oder zu zerstören Anhaltspunkt für die Abgrenzung eines Eigentums umbenutzt wurde.

Im gegenwärtigen, durch das Mangel an systematischen archäologischen Ausgrabungen, die erklären sollen, ob es bei Crăciunelul de Sus ein *vicus* gab oder nicht, gekennzeichnete Forschungsstand, könnten wir nur annehmen, daß es hier eine *villa rustica* geben könnte, deren Innhaber Ulpius Sabinus, *d(ecurio) col(oniae) Aur(eliae) Na[p(ocae)]* war und daß, folglich, die Inschrift aus dem kleinen, dazugehörendem Gräberfeld stammen könnte. Sowohl die Würde eines *decurio coloniae* des Ulpius Sabinus, wie auch die Tatsache, daß die Inschrift in der Mauer einer Grabumfriedung (*loculus*) oder eines Grabbaus eingelassen wurde, deuten an daß seine Familie das Ansehen und das Vermögen haben dürfte, die für die Aufnahme im *ordo decurionum* einer Kolonie nötig waren, was auch seinen Wunsch erklärt, auch der Nachkommenschaft seinen Status bekannt zu machen. Wegen dem recht großem Abstand zwischen Napoca und dem Fundort der Grabinschrift, könnte es angenommen werden, daß die *villa rustica*, die Ulpius Sabinus bei Crăciunelul de Sus besaß, konnte ursprünglich einem seiner Ahnen, vielleicht ein Veteran mit *missio agraria*, zugehört haben, von dem dieser später im Territorium der Stadt Napoca niedergelassene Nachkomme, der dort auch andere unbewegliche Güter erwarb und im *ordo decurionum* aufgenommen wurde, sie ererbt hat.

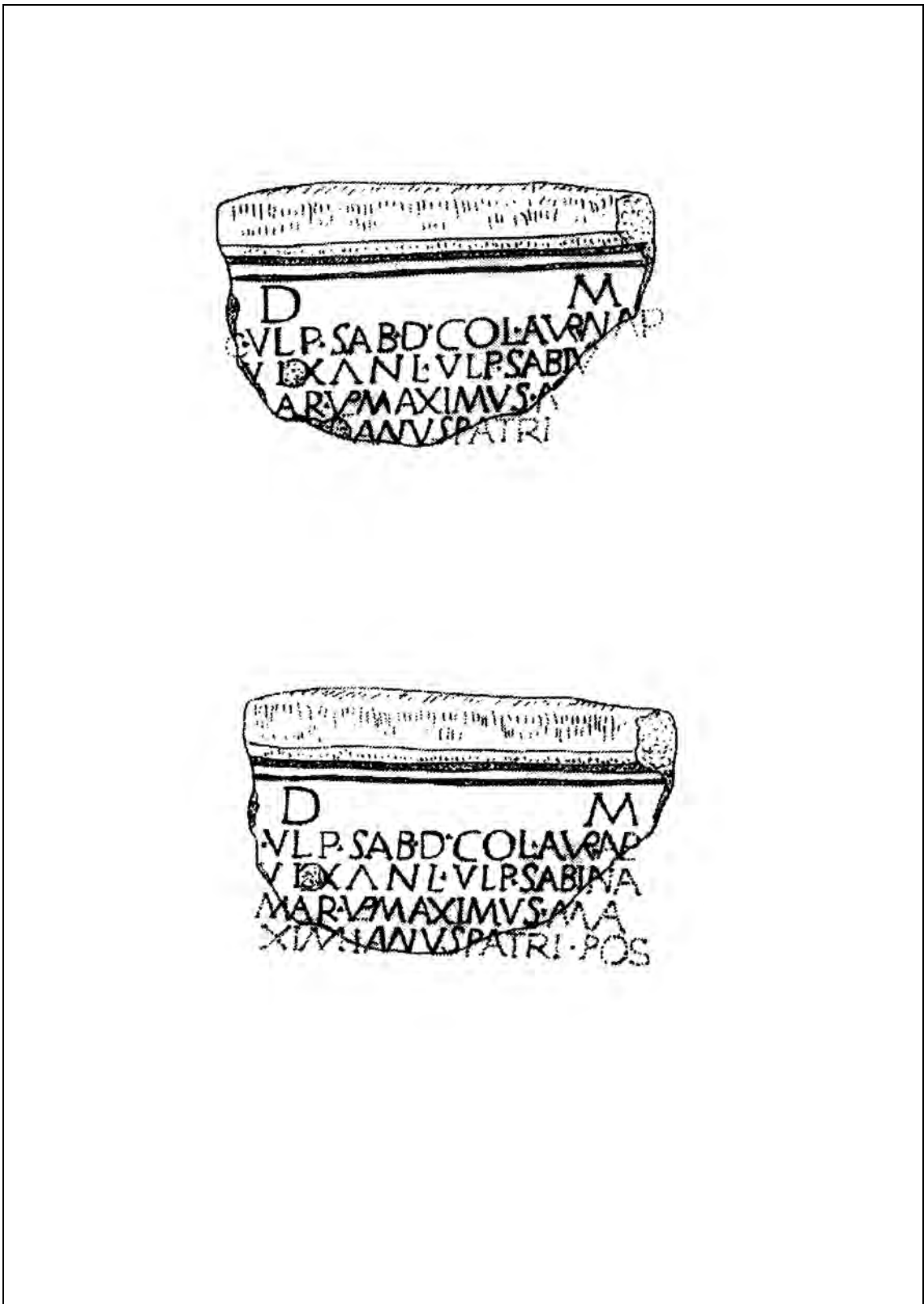
Auch wenn die Inschriften, die sich auf die unbeweglichen Besitze einiger Aristokraten beziehen oder auf das Vorhandensein einiger Geschäftsinteresse ansehenvoller Leute aus den Städten Dakiens bei recht großen Abständen von diesen nicht sehr zahlreich sind und obwohl solche Denkmäler manchmal, gemäß eines älteren Brauch der Geschichtsschreibung, recht unüberzeugend als Beweise für die Rekonstruktion der administrativ-territoriellen Einteilung der dakischen Provinzen oder der Entwicklung des städtischen Territoria von hier vorgebracht werden, sind wir der Meinung, daß das Vorhandensein eines Decurio der Kolonie Napoca bei Crăciunelul de Sus nicht für eine Überraschung gehalten werden soll und, um so mehr, für unmöglich gehalten werden muß; dagegen, soll das eher als solches wahrgenommen werden, als Ausdruck der vielfältigen sozialen und wirtschaftlichen Beziehungen der provinziellen Eliten aus Dakien, mit Rücksicht auf der Tatsache, daß solche Denkmäler nur einen begrenzten Wert für den Ausgleich des Mangels an Auskünften bezüglich der administrativ-territoriellen Organisierung Dakiens während der Zeit der römischen Herrschaft haben.

<p>7198 Seabsteinst mit Inschrift aus Beckkalk, Hoss der obere Teil der Platte erhalten, Seiten u. der untere Teil fehlen. Inschriftfläche glatt bearbeitet, Bruchstellen roh behauen, Buchstaben scharf u. gut ausgeführt.</p> <p>Höhe des Buchstaben 530, Breite 790, Sechshöhe 150 mm.</p> <p>Inschrift: D(i) M(ar)ci M(arcus) Ulp(i)u(s) Sab(inus) Decuri(o) Col(legi) aur(ariorum) n(ost)ri(i) an(ni) L Ulp(i)u(s) Sab(in)u(s) ... aur(ar) Ulp(i)u(s) Maximu(s) ... an(n)u(s) p(ost)u(m) ...</p> <p>~~Marcus Ulpianus~~ Den göttlichen Seelen! Marcus Ulpianus Sabinus Decurio der goldschmiedezunft n. ... Lebte 50 Jahre, Ulpianus Sabinus, Goldschmied, Ulpianus Maximus an(n)u(s) ...</p> <p>Sekner & Müller (?) schreiben in die 2. Zeile als ersten Buchstaben ein M, das bei allen übrigen Autoren fehlt. Von diesem M ist bloß der rechte Vertikalbalken erhalten u. dieser liegt gegenüber dem nächstfolgenden parallel u. V. In der vierten Zeile ist beim ersten M zum A vorhergehenden V der Vertikalstrich des A gleich dem Balken des zweiten M der gleichen Zeile mit V nach oben etwas konvergierend: MV. Es scheint aber in der 2. Zeile ebenfalls ein</p>	<p>Kreuzrund (Korinthisch) n. Mediasch, auf dem Deal Buchschiefer (Salguberg zwischen den beiden Kerkeln 1857 ausgegraben, (Gross)</p> <p>1:10.</p>	<p>Literatur: 1. Sekner, Franzosentumma 1857 p. 189. 2. Sekner & Müller, Röm. Inschriften 1875 p. 191 Nr. 817. 3. C. I. L. 1873 III, 1. p. 187 Nr. 963. 4. Hammer, Sachs. Alterth. 5e. Jahrbuch 1850, XXIV, p. 297. 5. Gross, Arch. N. D. 1876, p. 283. 6. H. Müller Jannard 1879 p. 3, Nr. 15 (ms.) 7. Fried. & H. Müller Arch. N. D. 1857 XVI, 2 p. 315 Nr. 963</p> <p>Auf diesem Stein lag ein Leble mit der Aufschrift: Korinthisch, Unteralt. Om. 1. 1857 5 (statt richtig 15) B. 11. 11.</p> <p>8. Sekner, Manuscript 1857 (Sonderl. Inschrift - Mainz p. 18. (Darauf wurde der Stein am Platz, s. Meißner beim Rinderfestgestellt, dessen Nachforschungen gelang es jedoch nicht die fehlenden Teile aufzufinden. Bestenfalls war es Hoff. Meißner, der die Beschreibung des Steins für das Museum vormittelte.</p> <p>EIL III 7726 A. 3425 Sogidam</p>
--	---	--

Pl. 1. Extras din vechiul registru de inventar al Muzeului Brukenthal (fotografie).
Taf. 1. Auszug aus dem alten Inventarregister des Brukenthalmuseums (Lichtbild).

Nr.	Gegenstand	Periode	Fundort und Fundzeit	Geber resp. Erwerbung	Aufnahme in die Sammlung	Aufstellung	Anmerkung
	<p>M gesandten haben. Von den gleichen Autoren (2) wird der Aufstellungsort: R. B. M. bereits angegeben, der Inschrift ihm gelagert dem nach vor dem Jahre 1885 unter dem Kuslobenamt des d. Reissenberger in das Museum, der die Erwerbung gewohnheitsmäßig in das Geschäfte-Photo Hall nicht einbrüg.</p>						

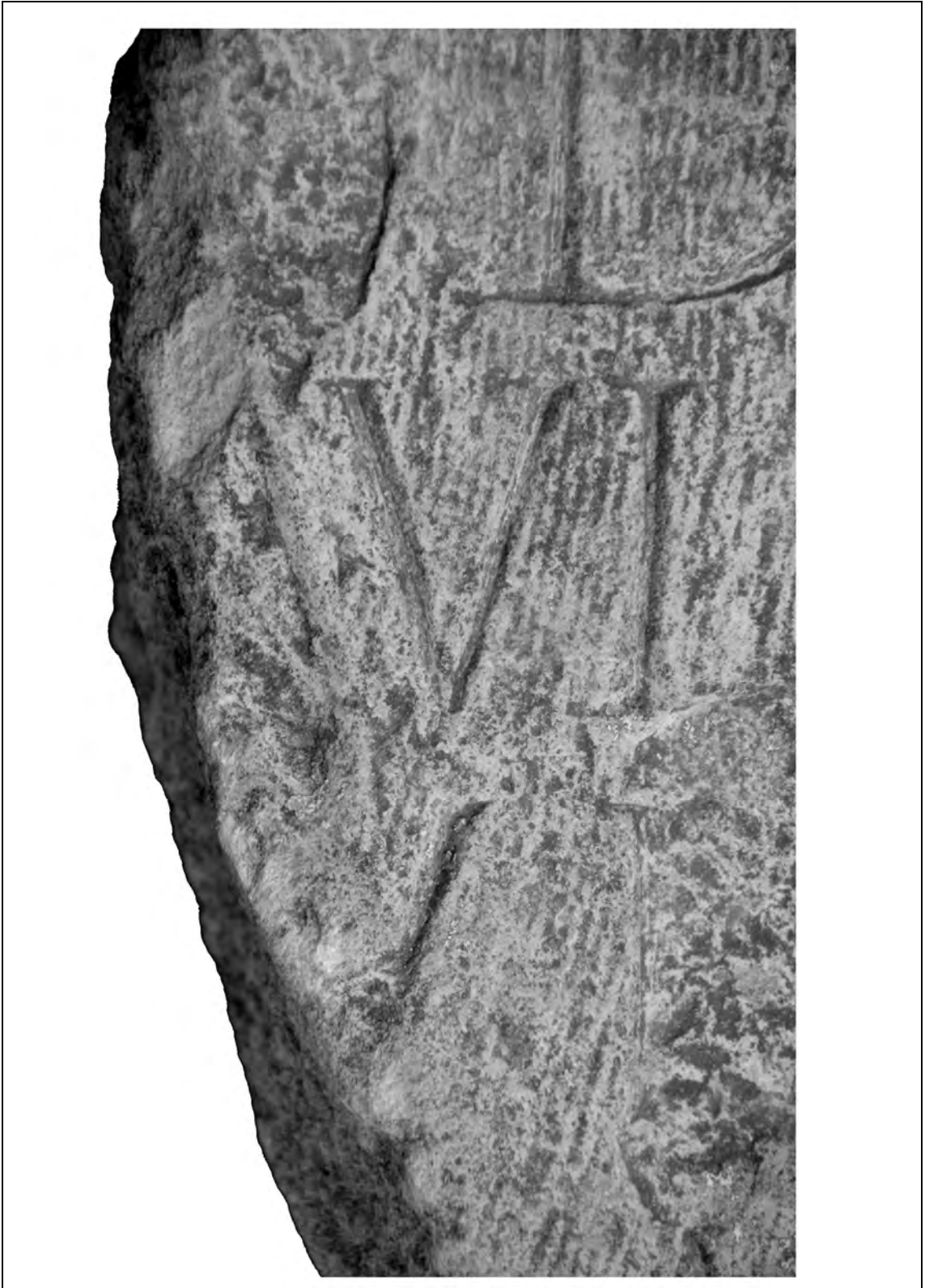
Pl. 2. Extras din vechiul registru de inventar al Muzeului Brukenthal (fotografie).
Taf. 2. Auszug aus dem alten Inventarregister des Brukenthalmuseums (Lichtbild).

Pl. 3. Lectura din IDR, III/4 și cea propusă de R. Ardevan (Ardevan 2000).
 Taf. 3. Die Lesung aus IDR, III/4 und diejenige des R. Ardevan (Ardevan 2000).

Pl. 4. Inscriptia funerară de la Crăciunelul de Sus (fotografie).
Taf. 4. Die Grabinschrift von Crăciunelul de Sus (Lichtbild).

Pl. 5. Detaliu al inscripției (fotografie).
Taf. 5. Detail der Inschrift (Lichtbild).